

Uşaq hüquqları: dünəndən bu güne

Hicran HÜSEYNOVA

Azərbaycan Respublikasının Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin sədri, siyasi elmlər doktoru, professor

Hər bir xalqın, dövlətin ən böyük və qiymətli sərvəti uşaqlardır. Uşağı sağlam, cəmiyyətə faydalı vətəndaş kimi böyütmək çətin və məsuliyyətdir. Gənc nəslin vətənpərvərlik, tariximizə, milli köklərə bağlılıq, böyüklərə yüksək ehtiram və mənəvi zənginlik duyğuları ilə tərbiyə olunması, onların şəxsiyyət və vətəndaş kimi formalaşması üçün aile də, dövlət də məsuliyyət daşıyır. Buna görə də Azərbaycanda uşaq məsələlərinə dövlət tərəfindən həmişə diqqət yetirilir. Əsası Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş, bu gün isə möhtərem Prezidentimiz İlham Əliyevin uğurla davam etdiridiyi dövlət uşaq siyaseti milli strategiyaya çevrilib. Azərbaycan Respublikasının dövlət uşaq siyasetinin başlıca prinsipləri uşaqların keyfiyyətli təhsil və yüksək standartlara cavab verən tibbi xidmətlərlə təmin edilməsi, herəfəli qayğı ilə əhatə olunması, yüksək mənəvi və sosial mühitdə böyümesi üçün zəruri sərafitin yaradılması

Azerbaycanda uşaq hüquqlarının müdafiəsinin tarixi 100 ildən də çoxdur. Hələ XX əsrin əvvəllerində uşaq hüquqlarının qorunması ilə bağlı dövrün maarifpərvər və xeyriyyəçiləri, sahibkarları və onların həyat yoldaşları tərəfindən bir sıra mühüm addımlar atılmışdı. Azerbaycanlı qadınlardan Liza Muxtarova, Sona Tağıyeva və başqaları cəmiyyətin ən fəal üzvləri sırasına daxil idilər. Lap gənc ikən Liza xanım ictimai fealiyyətə qoşulmuşdur: o, vərəmle mübarizə cəmiyyətinin fəal üzvü olmuş, Bakı müsəlman maarifçilik cəmiyyəti "Nicat"da gərgin iş aparmış, xüsusi uşaq xəstəxanasının yaradılmasında həm maddi, həm də təşkilati cəhətdən iştirak etmişdir. 1905-ci ildən məşhur uşaq həkimi Y.Y. Gindesin rəhbərliyi altında "Bakı uşaq ölümü ilə mübarizə cəmiyyəti" fealiyyətə başladı. Cəmiyyətin məqsədi aşağıdakılardan ibarət idi: "yüksek uşaq ölümüne şərait yaranan bütün səbəblər ilə mübarizə, cinsindən, zümrəsindən, vəziyyətdən və dini əqidəsindən asılı olmayaraq, hər yaşıdan olan bütün uşaqların düzgün fiziki inkişafına qayğı göstərmək". Arxivlərdə 1906-1912-ci illər arasında görülmüş işlər haqqında hesabatlar saxlanılır. 1911-1916-ci illerdə azerbaycanlı qadınların iştirakı ilə "Uşaq və yeniyetmələrin dostları" cəmiyyəti de fəaliyyət göstəirdi. O dövrde "Uşaq evi", "Uşaq dünyası" cəmiyyətləri sahibsiz qalmış uşaqlara və bacaglarına kö-

Bakı xeyriyyə cəmiyyətinin nəzdində fəaliyyət göstərən "Uşaqlara hamilik cəmiyyəti" də mövcud olmuşdu. Bu cəmiyyətin hesabatlarında çoxlu maraqlı faktlara rast gəlmək olar. Uşaq sığınacaqlarının materiallarının təhlili Azərbaycan mentaliteti üçün olduqca mühüm bir faktı ayırmaya imkan verir: müharibənin iki ili ərzində sığınacaqdakı 300 uşağın arasında bir nəfər də olsun azərbaycanlı balasına rast gəlinməmişdi. Bu faktı onunla izah etmək olar ki, azərbaycanlılardan yetim uşaqlar qohumları tərəfindən himaye altına alınır təbiye olundurdu və heç vaxt yetimxanaya, yaxud da sığınacaqlara verilmirdi. Azərbaycanın görkəmli ictimai xadimi Həsən bəy Məlikov (Zərdabi) Bakı şəhər dumasının qələməsi (deputati) kimi yetim uşaqlara yardım məsələsinə dair çıxış edərkən, azərbaycanlı ailələrin bu xüsusiyətini vurgulamışdı. Diləngi və sahibsiz uşaqların ağır həyat tərzi ilə mübarizə üçün şəhər duması "Uşaq evi" cəmiyyəetine maddi vəsait ayırdı. Azərbaycan uşaqları üçün çox işlər görmüş doktor Yevsey Yakovleviç Gindesin başçılıq etdiyi Uşaqları Mühafizə Liqası bu istiqamətdə böyük işlər görürdü. Cəmiyyət sədrinin müavini Eynülhəyat Yusifbəyli idi. Bu cəmiyyət Bakıda 17 yaşınadək uşaqların həyat şəraitinin öyrənilməsi və onlara kömək göstərilməsi ilə məşğul

olurdu. Eynülhəyat xanımın təşəbbüsü ilə 1919-cu ildə Uşaqları Mühafizə Liqası Ədliyyə Nazirliyi qarşısında uşaq məhkəməsinin təsis edilməsi haqqında vəsatət qaldırdı. Məqsəd məhkəmənin köməyilə valideyn və qohumlarını itirmiş uşaqları cinayət mühitin-dən tecrid etmək və onları etibarlı əllərə tapsırmaq idi.

Bu günlərdə biz Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranmasının 100 illiyini keçirdik. Qeyd edim ki, bütövlükdə 100 illik çərçivəsində müxtəlif tedbirlər keçirilir və hələ də davam etdirilir. Və nəzərinizə çatdırıım ki, 100 il bundan əvvəl təkçə qadın deyil, həm də uşaq hüquqları təsbit olunmuşdu. Uşaq hüquqlarının qorunması sahəsində də bir sıra mü-

hüm qərarlar qəbul edilmişdir. Bunların sırasında en vacibи uşaqların, xüsusi ilə də qızların təhsil alması, 16 yaşınadək uşaq ların işləməsinin qadağan olunması, uşaq bağçalarının açılması, məktəblərin sayının artırılması idi. Və xüsusən də, erməni təcavüzündən, I Dünya müharibəsindən eziyyət çəkən uşaqları müdafiə etmək, onların cəmiyyətə ineq rasiyası istiqamətində çox önəmlı tədbirlər heyata keçirilirdi. Hələ o zaman valideyn və qohumlarını itirmiş uşaqları cinayət mühitindən uzaqlaşdırmaq üçün Uşaqları Mühafizə Liqası uşaq mehkəmelərinin yaradılmasına çalışırıldı. Əlbəttə ki, bu, Yuvinal Ədliyyə sisteminin yaradılması sahəsində ilk addımlar idi. Biz bu sahədə də Avropanın qabaqcıl ölkələri ilə eyni sırada dayanırıq.

Uşaq hüquqları sahəsində beynəlxalq standartların təkamülü prosesine nəzər salsaq, görərik ki, bir sıra mühüm qətnamələr, normativ hüquqi sənədlər qəbul edilib. 1924-cü ildə Millətlər Liqası uşaq hüquqları haqqında Cenevre Bəyannaməsini qəbul etmişdir. Bəyannamə uşaqların maddi, mədəni və mənəvi inkişafı üçün imkanlardan istifadə etmək hüququnu; xəstə, əlil və ya valideynlərdən mehrum olmuş uşaqlar üçün qayğı almaq hüququnu; çətin vəziyyətdə olduqda kömək üçün müraciət etmək hüququ; iqtisadi istismardan azadlıq və sosial məsuliyyət hissini aşlayan təbiyyə almaq hüquqlarını müəyyən edir. 1948-ci ildə BMT Baş Məclisi İnsan Hüquqları haqqında Ümumdünya Bəyannaməsini qəbul etmişdir ki, Bu Bəyannamə 25 sayılı Maddədə uşaqlıq dövrünə "xüsusi qayğı və yardım almaq dövrü" kimi istinad edir. 1959-cu ildə BMT Baş Məclisi İnsan Hüquqları haqqında Bəyannaməni qəbul etmişdir. Bu Bəyannamə ayrı-seçkilikdən qorunmaq hüququnu, ad və vətəndaşlıq almaq hüquqlarını təsdiq edir. Bəyannamə həmçinin uşaqların təhsil, səhiyyə xidmətləri və xüsusi müdafiə almaq hüquqlarını təsdiq edir. 1966-ci ilde Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Saziş və İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Saziş qəbul edilmişdir. Sazişlər uşaqların istismardan qorunmasını dəstəkləyir və təhsil almaq hüququnu təlqin edir. 1973-cü ildə Beynəlxalq Əmək Təşkilatı tərəfindən işə qəbul üçün minimal yaş həddinə dair 138 sayılı Saziş qəbul edilmişdir. Bu Saziş şəxslərin sağlamlığı, təhlükəsizliyi və mənəvi durumu üçün təhlükəli ola biləcək işlər üçün 18 yaşı minimal yaş

həddi kimi müəyyən etmişdir.

1979-cu ilde BMT Baş Məclisi tərəfindən qadınlara qarşı bütün növ ayrı-seçkilik hallarının ləğv edilməsinə dair Konvensiya qəbul edilmişdir. Konvensiya qız ve qadınların insan hüquqlarının müdafiə edilməsini təmin edir. Konvensiya ilə 1979-cu il Beynəlxalq Uşaq İli elan edilmiş və hüquqi baxımdan icbari olan Uşaq Hüquqları Konvensiyasının tərtib edilməsi üçün işçi qrup yaradılmışdır.

1989-cu ildə BMT Baş Məclisi tərefindən növbəti il qüvvəyə minmiş Uşaq Hüquqları Konvensiyası yekdilliklə qəbul olumuşdur. 1990-ci ildə tarixi Uşaqlara həsr edilmiş Ümumdünya Zirvə Toplantısında uşaqların sağ qalması, müdafiə edilməsi və inkişaf etməsi haqqında Ümumdünya Bəyannaməsi və onun 1990-ci ildə həyata keçirilməsi üçün Tədbirlər Planı qəbul edilmişdir.

1999-cu ildə Beynəlxalq Əmək Təşkilatı tərefindən Uşaq Əməyinin ən ağır formalarının qadağan olunması və aradan qaldırılması üçün təcili tədbirlərə dair 182 sayılı Konvensiya qəbul edilmişdir. 2000-ci ildə BMT Baş Məclisi tərefindən Uşaq Hüquqları Konvensiyasının iki Fakültativ Protokolu qəbul edilmişdir. 2002-ci ildə BMT Baş Məclisi tərefindən xüsusi olaraq uşaqlar ilə bağlı məsələləri müzakirə etmək üçün ilk dəfə uşaqlara həsr olunmuş toplantı keçirilir. Yüzlərlə uşaq rəsmi nümayəndə həyətlərinin üzvləri qismində çıxış edir və dünya liderləri uşaq hüquqları sahəsində “Uşaqlar üçün Yararlı Dünyanın təmin edilməsi” haqqında sazişə qoşul-

Uşaqlar bizim gələcəyimizdir. Gələcəyimizi nə cür tərbiyə edəcəyiksə, böyüdəcəyiksə, ölkəmizin, millətimizin, dövlətimizin gələcəyi bundan asılı olacaqdır.

Ümummilli lider Heydər Əliyev

maq öhdəliyini üzərlərinə götürürlər. 2007-ci ilde BMT Baş Məclisinin uşaqlara həsr edilmiş xüsusi toplantısından sonrakı beş illik dövr 140-dan çox hökumət tərəfindən imzalanmış uşaqlar haqqında bəyannamə ilə yekunlaşır. Bəyannamədə əldə edilmiş nailiyyətlər və hələ də mövcud olan problemlər əks etdirilmiş və Uşaqlar üçün Yararlı Dünya Sazişi, Konvensiya və onun fakültətiv protokolları ilə bağlı öhdəlik bir daha vurğulanaraq təsdiq edilir.

mışdır. Ədalətsiz, ikili standartların esiri olan dünyada körpelərin fəryadını eşi-dən, onların səsinə səs verən yoxdur. Ümid etmək istərdik ki, Azərbaycanın bu qəçqin-köckün balaları yaxın, ləp ya-xın vaxtlarda özlerinin bu gözəl bayram-larını doğma yurdlarında qeyd edəcək-lər. Buna dünyanın bütün uşaqları kimi onların da haqqı var! Və bu arzunun ger-çek olması üçün ölkə başçısı cənab İl-ham Əliyev çox mühüm addımlar atır. Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti xanım Mehriban Əliyevanın elə ilk keçir-diyi müşavirə də müvəqqəti məskunlaş-mış qəçqin və məcburi köckün ailəleri-nin mənzillə təmin edilməsinə həsr olunmuşdur. Vitse-prezident bildirib ki, “Dövlət Proqramına uyğun olaraq, qəçqin və məcburi köckün soydaşa-rımızın sosial, təhsil, məşğulluq, ya-şayış və tibbi təminatına uyğun olan lazımı tədbirlər mərhələlərlə həyata keçirilir. Hazırda əsas məqsəd qəzalı binalarda yaşayan bütün köckünləri bu il və gələn il ərzində yeni mənzil-lərlə təmin etməkdir”.

Əlbətə, bu insanlar üçün nə qədər imkanlar yaradılsada, onların bir arzusu var: doğma torpaqlara qayıtmak. Ve bu ilin yanvar ayında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "İşğaldan azad edilmiş Cəbrayıl rayonunun Cocuq Mərcanlı kəndinin bərpası ilə bağlı tədbirlər haqqında" imzaladığı Sərəncam hər birimizdə, xüsusilə evlərindən, ata-baba yurdlarından didərgin düşmüş vətəndaşlarımızda böyük inam yaradı.

Cəmiyyətin həssas və kövrək zümrəsi olan uşaqlar ölkəmizdə daim yüksək qayğı, diqqət və nəvazişlə əhatə olunublar. Və bu yanaşma bir daha göstərir ki, Azərbaycanda uşaq məsələlərinə dövlət tərəfindən həmişə diqqət yetirilir. Əsası Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş dövlət uşaq siyaseti bu gün cənab Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə daha da inkişaf etdirilir. Dövlət başçısı dəfələrlə Öz çıxışlarında qeyd edir ki, “**əla etməliyik ki, bütün uşaqlar savadlı, bilikli olsunlar, gələcəkdə özləri üçün gözəl həyat qura bilsinlər, dövlətimiz üçün dəyərli vətəndaşlar olsunlar**”. Və bu arzu öz real həllini tapır. Belə ki, son illər ərzində rayonlarda və bölgelərdə üç mindən çox orta məktəb, altı yüzdən çox xəstəxana, tibb məntəqələri, qırx olimpiya və onlarla gənclər mərkəzi tikilib istifadəyə verilmişdir.

məktəblərdə milli ruhda tərbiyə alması xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Xüsusilə indiki şəraitdə ki, dünyada müxtəlif proseslər gedir, qloballaşma adı ilə faktiki olaraq eynilişmə siyaseti ana-

faktiki olaraq eynilişmə siyaseti aparılır, kütləvi informasiya vasitələri ilə müxtəlif təxribatlar ortaya atılır” - cənab Prezidentin bu fikirləri uşaqlarının müdafiəsi sahəsində prioritətləri müəyyən edir. Müvafiq sahələrdə görülmüş işlər sırasında ilk olaraq qanunvericilik bazasının yaradılması və təkmilləşdirilməsi çox vacibdir. Həmin qanunların qəbul edilməsi yeni düşüncə tərzinin formallaşmasına və müəyyən stereotiplerin aradan qaldırılmasına təkan vermişdir. Nikah yaşı 17-dən 18-ə qaldırılmış, erkən nikahların qarşısının alınması məqsədi ilə qanunvericilikdə valideyn məsuliyyəti müəyyənəşdirilmişdir. “Uşaqların icbari dispanserizasiyadan keçirilməsinə”, “Ana və uşaqların sağlamlığının yaxşılaşdırılmasına” dair və bir sıra digər Dövlət programları, eyni zamanda, tərəflərin nikahdan əvvəl məcburi tibbi müayinədən keçməsi ilə bağlı Aile Məcəlləsinə edilən deyişiklik isə həm ailələrimizin, həm de gelecək nəsillərin sağlamlığına xidmət edir. Uşaqların təhsildən yayınması, əməyə cəlb edilməsi və onların məruz qaldığı digər sosial-psixoloji problemlər valideyn məsuliyyətinin artırılmasını zəruri edir. Bütün bu və digər məsələlər nəzərə alınaraq, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsində və İnzibati Xətalar Məcəlləsində deyişikliklər edilməsi haqqında qanunlar qəbul edilmişdir. Penitensiər sahədə fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi, cəza siyasetinin humanistləşdirilməsi və alternativ cəza tədbirlərinin tətbiqinin genişləndirilməsi barədə 2017-ci ildə ölkə başçısının Sərəncamı təsdiq olunmuşdur. Bu zamanın eyni zamanda, uyuşmazlı-

dur. Bu sənəd, eyni zamanda, yuvinal ədliyyə sisteminin formallaşmasına da imkan yarada bilər. Bu, bize nə verəcək, ilk növbədə qanuna zidd hərəket etmiş uşağa cinayətkar damgasının vurulmasının qarşısını alacaq. Hər kəs sehv və cinayət tərkibli hərəket edə bilər. Biz onu özümüzdən uzaqlaşdırısaq,

o daha da aqressivləşər, qatı cinayət kara çevrile bilər. Bu sahədə çoxlu qanun və dəyişikliklərin qəbul olunmasına nəzərə alaraq, onların implementasiyası ilə bağlı hakimlər, vəkillər üçün xüsusi telimlər keçirilir. Və artıq müsbət nəticələrə nail olmuşuq. Uşaq hüquqları haqqında Konvensiya üzrə 2015-ci ildə 3506, 2016-cı ildə isə 4654 məhkəmə qərarı çıxarılıb. Əlbəttə ki, bu sahədə gələcək hədəflərin müəyyən edilmədə vacib məsələlərdəndir. "Azerbaycan 2020: gələcəyə baxış" İnkışaf Konsepsiyası və 2016-2030-cu illər üçün Dayanıqli İnkışaf Məqsədlərini əsas götürərək, uşaqların bütün sahələrdə imkanlarını daha da genişləndirilməsi, hüquqlarının müdafiəsi üçün müvafiq sənədlər hazırlanır. Uşaq Strategiyası rəsəd üçün Nazirlər Kabinetinə təqdim olunmuşdur. Uşaq Məcəlləsi ilə bağlı ilkincə hazırlıq prosesi aparılır.

Hazırda ölkədə iki milyon altı yüz mindən çox uşaq var. Ölkədə vahid dövlət uşaq siyasetini həyata keçirən dövlət qurumu kimi, Komitəmiz mütemadi olaraq, müxtəlif layihələr həyata keçirir. Bu tədbirlər qacqın və məcburi köçkü uşaqlar üçün xidmətlərin təminatına böyükdə olan nəslin saqlamılığına təhsilinin inkişafına, hüquqlarının müdafiəsinə, uşaq iştirakçılığına yönəlmışdır. Respublikanın Birinci vitse-prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban Əliyevanın uşaq məsələlərinə diqqəti bu sahəye qayğının da ha da artırılmasına səbəb olmuşdur. Xüsusilə de “Uşaqlar Azərbaycanın səbəb hıdır, gəlin onların problemlərinə biganə qalmayaq” devizini irəli sürən Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyeva uşaqların hərtərəfli inkişafı, keyfiyyətli təhsil, yüksək standartlara cavab verən tibbi xidmətlərlə təmin olunması istiqamətində önemli layihələr həyata keçirir. “Yenileşən Azərbaycanın yeni məktəb” çərçivəsində yüzlərə təhsil ocaqları tikilib istifadəyə verilmişdir. “Uşaq evləri və internat məktəblərinin inkişafı programı” və “Məktəbəqədə uşaq təribyə müəssisələrinin yenidən qurulması” layihəsi çərçivəsində 100-dək körpələr evi, bağça və internat məktəbi əsaslı təmir olunmuşdur. Uşaq evləri və internat yetirmələrinin sosial-psixoloji reabilitasiyasına imkan yaradılmış resurs mərkəzinin yaradılması, “Kom və zəif görən uşaqlar üçün informasiya kommunikasiya texnologiyalarına çıxışın təmin edilməsi”, “Təhsile dəstək” və “Inklüziv təhsil” programlarının həyata keçirilməsi Fondun xidmətləri sırasında xüsusi vurğulanmalıdır. Fondun prezidenti kimsəsiz və yetim uşaqlara, fiziki saqlamılığında problemi olanlara xüsusi yardım göstərir. Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə həyata keçirilən “Diabetli uşaqlara ən yüksək qayğı” və “Talassemiyasız həyat naminə” layihələri cəmiyyətin diqqətinin uşaqların saqlamılığına yönəldilməsi baxımdından müstəsna əhəmiyyət daşıyır.

Uşaq məsələləri ilə əlaqədar dovlət qurumları arasında koordinasiya və nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsi çox vacibdir. Məlumat üçün qeyd edim ki, 2012-ci ildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı ilə "Uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsinə dövlət nəzareti Qaydası" təsdiq edilmişdir. Dövlət müəssisələrində uşaqların qidalanma, nəzaret, təhlükəsizlik, zorakılığa məruz qalma və digər məsələlərlə bağlı monitorinqi aparılmışdır. Monitoringin nəticələri

tönlüq aparanmışdır. Mənmonluğun hər cəsində hazırlanmış tövsiyələr əsasında təlim-tərbiyə müəssisələrində şərait standartlara uyğunlaşdırılmış, mütəxəssislər üçün yeni təlimlər keçirilmişdir. Uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsinə dair elektron məlumat bankı yaradılmışdır, artıq məlumatlar daxil edilir. Bunu nəticəsində uşaq problemlərinin dəqiqliyi statistikası müəyyənləşərək, həmin sahədə daha effektiv preventiv tədbirlərin həyata keçirilməsinə səbəb olacaq. Eyni zamanda, erkən nikah hallarının və uşaq əməyinin qarşısının alınması üçün maarifləndirmənin gücləndirilməsi, vali deyn himayəsindən məhrum uşaqlar internat və uşaq evlərini tərk etdikdən sonra onların məşğulluğunun təmin edilməsi, elecə də müxtəlif peşələrin öyrəndilməsi, məişət zorakılığının və insan alverinin qurbanı olmuş uşaqların sosial reabilitasiyası və cəmiyyətə integrasiyası istiqamətində tədbirlər keçirilir. Lakin Mehriban xanımın sözləri ilə desək: “Ən müasir internat məktəb və ən yaxşı uşaq evi ailəni əvəz edə bilməz”, buna görə də ailələrimiz çox möhkəm, milli mənəvi dayaqlar əsasında qurulmalı, ailənin, övladların və cəmiyyətin qarşısında da her kəs öz məsuliyyətini dərk etmeliidir.

Vacib məsələlərdən biri də uşaqların sağlam həyat tərzi keçirmələridir. Azərbaycanda idmana dövlət səviyyəsində böyük diqqət və qayğı göstərilir. Gənclər nəsil, uşaqlar, yeniyetmələr idman bölgələrinə gedirlər və idmanla məşğul olurlar. Uşaqların asudə vaxtlarının se